

ODSEK ZA ZGODOVINO pri Narodni in študijski knjižnici v Trstu

V zadnjem letu se je v slovenski javnosti večkrat govorilo o Odseku za zgodovino pri Narodni in študijski knjižnici v Trstu. O obstoju in delovanju Odseka se večkrat sliši v širši javnosti, vendar relativno majhno število ljudi res pozna dejavnost ustanove, kljub dejstvu da deluje od prvih povojnih let dalje.

Po osvoboditvi maja 1945 je bila močno prisotna težnja in potreba po obuditvi kulturnega in prosvetnega življenja med Slovenci v Trstu, na Tržaškem in širše vzeto na Primorskem. Vse to je razvidno iz prvih dokumentov predsedstva Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora (PNOO) za Slovensko Primorje in Trst, ki je takrat bil najvišja politična civilna oblast. Iz zapisnika seje, ki je bila že 16. maja 1945 ob 14.00 uri na sedežu PNOO, je bil sprejet sklep: *“(...) Umesten je predlog o postavitvi kulturno-prosvetne komisije (...) Sprejet je bil sklep, s katerim se predsedstvu PNOO-ja nalaga , da izdela predlog in sestavi kulturno-prosvetno komisijo.”* V tedanjem predsedstvu so bili: predsednik France Bevk, podpredsednik Boris Kraigher, Lavo Čermelj, Branko Babič, Bogdan Breclj, Julij Beltram, Jože Prosen, Erna Poljšak in Eugenio Laurenti. Komisija je bila sestavljena v kratkem času. Seje komisije so bile redne in pogoste. Teme so bile različne, a vse pomembne. Iz zapisnika seje z dne 17. januarja 1946, na kateri so se zbrali Zorko Jelinčič, Ljudevit Taučar, Jože Bevk, Ivan Šavli, Oskar Venturini, Danilo Turk, Josip Kosovel, Drago Pahor, Marija Majnik, Franc Venturini, Ljudevit Peternel, izvemo za nekatera vprašanja, ki jih je obravnavala komisija: O učiteljišču v Tolminu, gluhonemnici v Portorožu, o dijaških domovih v Trstu in Gorici, o šolstvu, o dijakih, o profesorjih, o zalogi šolskih knjig, o Slovenski prosvetni zvezi, o delovanju Slovenskega narodnega gledališča v Trstu, o Glasbeni matici v Trstu, o Radiu Trst, o poslovanju Gregorčičeve založbe itd.

V mesecih po zaključku druge svetovne vojne je bila ustanovljena vrsta kulturnih in drugih ustanov, zvez, organizacij. Z zadovoljstvom lahko ugotovimo, da velika večina tega še danes obstaja in deluje: Primorski dnevnik, Stalno slovensko gledališče, Glasbena matica, Zveza slovenskih kulturnih društev (takrat Slovenska prosvetna zveza), Radio Trst, Slovensko

planinsko društvo, Narodna in študijska knjižnica, Slovensko deželno gospodarsko združenje (takrat Slovensko gospodarsko udruženje), Kmečka zveza ipd.

Ob ustanovitvi Slovenske prosvetne zveze (SPZ), 7. oktobra 1945 v Trstu so poleg članov glavnega odbora izvolili odgovorne še za posamezne odseke. Eden izmed teh je bil Odsek za čitalnice in knjižnice, ki ga je vodila učiteljica Tončka Čok. Takoj po osvoboditvi je bila prisotna potreba po vzpostavitvi mreže knjižnic, ki jih je neusmiljeno zatrl fašistični režim. Kmalu nato pa je prišla na dan potreba po nadgradnji mreže knjižnic z ustanovitvijo Narodne in študijske knjižnice. Po razpravi in pripravah v prvi polovici leta 1946, je nato 4. novembra 1946 PNOO izdal uredbo o ustanovitvi Narodne in študijske knjižnice v Trstu, ki je bila ustanovljena 17. julija 1947. Od izdaje uredbe pa vse do sklica ustanovnega občnega zbora je vse potrebno urejal pripravljalni odbor, katerega gonilna sila so bili odvetnik Frane Tončič, Boris Zajec in organizacijski tajnik Rafael Bačar. Omenjeni odbor je deloval v okviru SPZ oziroma SHPZ. Sestavljen je bil seznam ustanovnih članov, ki so bili formalni sklicatelji ustanovnega občnega zbora NŠK. Med enajstimi ustanovitelji so zapisani: Odvetnik Angelo Kukanja (Trst), župnik Virgilij Šček (Lokev), prof. Andrej Budal (Štandrež), prof. Ante Cervelin (Buje), Peter Peric (Buje), Boris Zajec (Trst), Vinko Rapotec (Trst), Rudi Uršič (Trst), prof. Zorko Jelinčič (Trst), dr. Stanko Peterin (Trst), arh. Franjo Kosovel (Trst). Na občnem zboru so potrdili ustanovitev, statut, dotedanje delovanje, sprejeli so tri nove dodatne člane (pisatelja Vladimira Bartola, šolnika Draga Pahorja in odvetnika Franeta Tončiča) in izvolili upravni odbor. Na prvi seji novo izvoljenega upravnega odbora (takoj po občnem zboru) so si porazdelili posamezne odgovornosti: Predsednik Kukanja, podpredsednik Šček, tajnik Zajec, blagajnik Rapotec, odbornika Cervelin in Peterin.

Zavezniška vojaška uprava je priznala nastanek in obstoj NŠK s posebnim dopisom z dne 11. oktobra 1947, ki ga je podpisal polkovnik Gardner. Sledil je še podpis dogovora o lastnini knjig in opreme med NŠK in SHPZ dne 18. decembra 1948. Od takrat dalje je NŠK delovala popolnoma samostojno. Problem prostorov je bil vedno pereč. Tako je NŠK najprej - do marca 1948 - domovala v prostorih v Ulici San Vito 17, od aprila 1948 začasno v Ulici Montecchi 6, od marca 1949 pa v prostorih v Ulici Geppa 9, kjer je ostala vse do leta 1977.

Kmalu po nastanku in začetku delovanja knjižnice NŠK so stekle priprave za ustanovitev Odseka za zgodovino in etnografijo (OZE). O samem nastanku izvemo iz dopisa z dne 27. februarja 1951, ki ga je Drago Pahor, načelnik Odseka za zgodovino in etnografijo, poslal na glavni odbor Osvobodilne fronte v Trstu: *“Pri Narodni in študijski knjižnici smo ustanovili Odsek za zgodovino in etnografijo Tržaškega ozemlja. Nujno potrebo tega odseka občutimo posebno sedaj, ko si je odsek postavil za prvo nalogo očuvanje in ohranitev vseh dokumentov, virov in predmetov, ki imajo kakršnokoli zvezo z zgodovino našega ljudstva in bodo služili poklicnim zgodovinarjem pri znanstveni obdelavi naše preteklosti (...) Z odsekom za zgodovino in etnografijo smo postavili osnovo oni ustanovi, ki naj odslej zbira, ureja in čuva vse zgodovinsko gradivo, da se tako zaključi doba, ko je bila ohranitev važnih dokumentov prepuščena le slučaju ali pa zbirateljski vnemi posameznika.”*

Uradni začetek je bil leta 1951, vendar v nekaterih zapiskih dobimo podatek, da je zametek odseka deloval že konec leta 1949 in nato celo leto 1950 v prostorih NŠK v Ulici Geppa. Od tam se je preselil v tretje nadstropje stavbe v Ulici Montecchi 6, kjer je ostal vse do leta 1978, ko je dobil večje prostore v zgradbi Kulturnega doma v Trstu - tu domuje še danes. Dolgi presledki med raznimi občnimi zbori NŠK (1948, 1950, 1952, 1960, 1970) pričajo o stalnem težkem položaju ustanove.

Prvi načelnik Odseka za zgodovino in etnografijo (OZE) je bil Drago Pahor in sicer v obdobju 1951-1954. Ob njegovi strani je stal Zorko Jelinčič, ki je prevzel in vodil odsek v desetletju 1955-1965, ko je Drago Pahor postal ravnatelj Dijaškega doma v Trstu. Po Jelinčičevi smrti (1965) je odsek ponovno prevzel Drago Pahor, ki ga je vodil do leta 1977. V letu 1978 je načelnik Odseka za zgodovino postal Milan Pahor. V zadnjem desetletju vodenja Draga Pahorja je etnografski del prevzela in vodila Živa Gruden. Po nekaj letih je vodstvo in koordinacijo etnografskega delovanja OZE prevzela etnologinja Martina Repinc.

Milan Pahor

